

Eesti looduskaitsealuste parkide puittaimestik 19.–21. sajandil. Soovituslik nimekiri liikidest, mida kasutada ajalooliste parkide restaureerimisel

Piret Palm

Sissejuhatus

Käesolev artikkel annab ülevaate Eesti looduskaitsealustes parkides ajaloo välitel ning ka tänapäeval kõige sagedamini leiduvatest puu- ja põõsaliikidest ning esitab nimekirja nendest liikidest, mida parkide restaureerimisel on soovitatav kasutada. Artikkel on kirjutatud magistritöö „Eesti looduskaitsealuste parkide puittaimestik 19.–21. sajandil” põhjal.

Pargid on Eesti maastikke kujundanud juba mitusada aastat ning saanud seeläbi meie kultuurmaastike iseloomulikuks osaks. Artikkel käsitleb parkide üht olulist osa, nn ehitusmaterjali – mitmekesist puittaimestikku. Eesti pargid on valdavalt rajatud pärismaistest¹, meie maastikku ja kliimasse kõige paremini sobivatest puu- ja põõsaliikidest. Paljud pargid on kujundatud suisa looduslikest metsatukkadest raiete ja juurdeistutuste teel. Selline on ka näiteks Kadrioru park, mille valdava osa moodustab regulaariaia kõrval looduslikust tammesalust kujundatud pargimaastik.²

Pargimood on nõudnud liigirikkust. 19. sajandil, kui õpiti tundma paljude uute piirkondade floorat, koondati Euroopa tuntuimaisse parkidesse palju puu- ja põõsaliike.³ Eestis looduslikult kasvavate puu- ja põõsaliikide arv ei ole kuigi suur (89 puu-, põõsa- ja poolpõõsaliiki⁴), seetõttu on valdavalt kujunduslikul ja esteetilisel, mõnel pool ka kollektsioneerimise eesmärgil istutatud

1 Pärismaised ehk looduslikud taksonid on asunud Eesti alale inimese otsese kaasabita Holotseeni algusest praegusajani. Pärismaiste taksonite hulka arvatakse enamasti ka taksonid, mis on sisse tulnud inimese kaasmõjul enne 18. sajandi keskpaika (Kukk, 2005).

2 Eesti pargid I (2007). Tallinn: Keskkonnaministeerium, Muinsuskaitseamet, Varrak. Lk 119.

3 Tamm, H. (1988). Kadrioru. Loss ja park. Tallinn: Valgus. Lk 114.

4 Paivel, A. (1960). Haljastamiseks sobivaid võõrpuuliike ENSV-s. – Linnade ja asulate haljastamine. Toim S. Sündema. Tallinn: ENSV Teaduste Akadeemia Eksperimentaallöökia Instituut. Lk 71.

parkidesse hulgaliselt nii pärismaiste liikide kultuurvorme ja teisendeid kui ka võõrliike. Eelistatud on erineva lehevärvi, -kuju ja -struktuuriga (lõhislehiselised, kirjulehiselised, punaselehiselised jne), uhkete õitega (täidisõielised, varaõitsevad, hiljaõitsevad jt), ilusa või eripärase võrakujuga (püramiidjad, kerajad, koonusjad, leinavormid, sambakujulised jt) ning teiste tähelepanuväärsete omadustega liikide. Eesmärgiks on olnud pargi ilme rikastamine ning kaunima ja huvitavama pargiruumi loomine, mistõttu on eksoote kasutatud nii aktsentliikidena hoonete lähiehitistest ja vaatekoridoride lõpetamisel kui ka kauni fooni loomisel.

Parkide rajamisega loodi uued, Eestis seni tundmatud taimekooslused. Seeläbi suurenes looduslike laialehiste liikide ja Eestis harva leiduvate puittaimede (harilik jugapuu, harilik kikkapuu jt) osatähtsus ning muutusid omaseks ka paljud võõrpuud ja -põõsad.⁵ 1960. aastateks oli Aleksei Paiveli andmetel toodud Eesti parkidesse enam kui 900 puittaimeliiki ja -vormi⁶ ja 1999. aastaks oli Toomas Kuke andmetel introducteeritud Eestisse kuni 2000 taksonit puittaimi⁷. Võõrliigid on seega mänginud Eesti pargimaastiku kujundajana ja rikastajana läbi sajandite olulist osa. Mitmed võõrliigid on Eestis tänapäeval niivõrd levinud, et neid peetakse sageli pärismaisteks. Sellistena võib nimetada harilikku hobukastanit, punast leedrit, harilikku ja ungari sirelit, suurelehist ja läänepärna, harilikku põisenelat, taraenelat, harilikku pihlenelat, suurt läätsupuud ning mitmeid teisi liikide.

Nüüdseks on paljud pargid saavutanud teatud küpsuse, kus algne puisu on suuremas osas 100- kuni 150-aastane, ning muist parke on metsistumas.⁸ Kuna pargid on elavast materjalist, siis vajavad nad pidevat hooldust ning vajaduse korral ka täiendamist uute puude ja põõsastega. Parkide taastamisel ja restaureerimisel on äärmiselt oluline tunda nende liigikoosseisu. Vastavalt Firenze harta⁹ artiklile 12 tuleb „korrapäraselt asendatavate puu- ja põõsaliikide ning mitme- ja üheaastaste taimede valikul arvestada igas botaanilises ja aianduskultuurilises piirkonnas väljakujunenud tavasid, et määrata kindlaks algsed liigid ning neid säilitada”¹⁰. Ajalooliste liikide jätkuv kasutamine par-

5 Sander, H., Paal, T., Meikar, T. jt (2003). Eesti pargid maastiku ja taimeistiku liigirikkuse mitmekesistajatena. – Eesti ökoloogia globaliseeruv maailmas. Eesti IX ökoloogiakonverents 11.–12. juuni 2003. Toim T. Frey, Teadusühing IM Saare. Tartu. Lk 294.

6 Paivel, A. (1960). Lk 70.

7 Kuk, T. (1999). Eesti taimeistik. Tartu-Tallinn. Lk 56.

8 Sander, H., Paal, T., Meikar, T. jt (2003). Lk 294.

9 Firenze 21. mail 1981 kogunenud ICOMOS-IFLA Ajalooliste Parkide Rahvusvaheline Komitee otsustas koostada ajalooliste parkide kaitse harta. Harta sai koosolekulinna järgi nimeks Firenze harta ning ICOMOS registreeris selle 15. detsembril 1982 Veneetsia harta lisana.

10 Sinijärv, U., Konsa, S., Lootus, K. (2001). Soovitusi ajalooliste parkide hooldamiseks ja taastamiseks. Keskkonnaministeerium. Lk 2.

kide restaureerimisel ja uuendamisel on tähtis selleks, et säiliks parkide algne kujundusidee, aga ka Eesti parkide ja maastike omapära, kuna just nende liikide tõttu eristuvad Eesti pargid nii Euroopas kui ka mujal maailmas samal perioodil ja samas stiilis rajatud parkidest. Samuti sobivad ajalooliselt kasutatud ja tänaseni säilinud liigid meie põhjamaisesse kliimasse ega ohusta Eesti pärismaiseid liikide. Kahjuks leidub praktikas mitmeid näiteid, kus vanadesse parkidesse on kavandatud istutada või juba on istutatud liikide, mis ajaloolisse pargimaastikku ei sobi.

Metoodika

Artikli aluseks olnud magistritöös lähtuti 4 uurimisülesandest:

- analüüsida kirjalikele allikatele tuginedes, milliseid puittaimi kasutati 19. sajandil ning 20. sajandi I poolel Eesti parkides kõige enam;
- koostada 20. sajandi lõpus läbiviidud inventuuride alusel vaatluseks valitud looduskaitsealuste parkide puittaimestiku kohta ülevaatlik tabel;
- selle tabeli andmeid analüüsides selgitada välja Eesti parkides nüüdisajal kõige sagedamini esinevad okaspuu-, lehtpuu- ja lehtpõõsaliigid;
- selle analüüsi alusel koostada nimekiri liikidest, mida on soovitatav parkide hooldamisel ja restaureerimisel kasutada.

Artiklis käsitletav ajavahemik on valitud järgmistel põhjustel:

1. varasemast ajast pärinevaid puid on meie parkides üpris harva;¹¹
2. sellest ajavahemikust pärinevad esimesed ulatuslikumad parkide dendrofloorat käsitlevad kirjalikud materjalid;
3. 19. sajandi algusest alates on taimede sissetoomine varasema ajaga võrreldes tunduvalt hoogustunud,¹² mistõttu on toimunud muutused ka parkide liigikoosseisus.

11 Hein, A. (2007). Aed ja aeg. – Eesti pargid I. Tallinn: Keskkonnaministeerium, Muinsuskaitseamet, Varrak. Lk 35.

12 Abner, O. (2006). Naturaliseerunud ja metsistunud liikidest Põhja- ja Loode-Eesti kaitstavates parkides. – Tallinna Botaanikaühistu uurimused IV. Taim ja inimene. 45 aastat Tallinna Botaanikaühistu. Koost S. Liiv, keeleline toim I. Jeletsky. Tallinn: Tallinna Botaanikaühistu. Lk 50.

Parkide puittaimestik 19.–21. sajandil

Alljärgnevalt tuuakse säilinud ajaloolistele materjalidele ning erinevatel aegadel tehtud inventuuridele tuginedes välja Eesti parkides ajalooliselt ning tänapäeval kõige sagedamini esinevad liigid. Eesmärk ei ole liigirikkaimate parkide selgitamine ega esiletõstmine, kuna pargis leiduvate liikide arv iseenesest ei tee ühte parki pargikujunduslikust seisukohast teisest väärtuslikumaks. Artikli autor nõustub Mart Kalmu seisukohaga, et pargis olev eksoot omandab „väärtuse alles siis, kui tema eripära osatakse pargi kompositsioonis ära kasutada”¹³.

Eesti parkides 19. sajandi II poolel enim levinud puu- ja põõsaliigid

19. sajandi II poolel Eesti parkide dendrofloora täielikke inventuure tehtud ei ole. Siiski annavad 19. sajandi keskpaigas ning lõpus koostatud aruanded ülevaate ka Eesti parkides sel ajal esinenud liikidest. Olulisim allikas on 19. sajandi keskpaigast pärinev A. H. Dietrichi koostatud Eesti puittaimestiku ülevaade, mis sisaldab andmeid nii mõisaparkide (teiste hulgas Kukruse, Vana-Vigala, Haimre, Järvere, Keila-Joa, Harku, Vääna, Jäneda, Jädivere, Audru, Kärkla ja Vaimõisa mõisa pargi), Tallinna bastionivööndi parkide kui ka Tallinna puukoolide, sh tänase Hirvepargi eelkäija, Eestimaa Aiandusseltsi puukooli dendrofloora kohta. Nimetatud ülevaade ei anna meile kindlasti täielikku informatsiooni kõigist Eesti parkides tollal leidunud puu- ja põõsaliikidest, samas annab see aga üldise teadmise, millised liigid võisid 1860. aastatel Eesti parkides suuremal või vähemal määral esindatud olla. Dietrich toob välja Eestis looduslikult kasvanud liigid, parkides laialt levinud võõrpuuliigid ja parkides esinenud haruldased liigid, samuti annab ülevaate liikidest, mis olid 1862/63. aasta karmil talvel kahjustada saanud või hävinud. Dietrichi andmetel kasvas 19. sajandi keskpaigas Eesti parkides üle 300 erineva taksoni (koos erinevate sortide ja teisenditega) ilupuid ja -põõsaid. Eesti parkide sagedasimaist võõrliikidest nimetab Dietrich 27 liiki: harilik hobukastan, euroopa toompihlakas, mägivaher, suur läätspuu, harilik pukspuu, verev viirpuu, harilik liguster, tatarikulapuu, siberi lehis, hõbepappel, palsamipappel, harilik robiinia, sajalehine kibuvits, sammalroos, lõhnav vaarikas, punane leeder, harilik põisenelas, hari-

13 Kalm, M. (2007). Ilus ja härrandlik Eesti. – Kunstiteaduslikke Uurimusi / Studies on Art and Architecture / Studien für Kunstwissenschaft 2007/3 [16]. Tallinn: Eesti Kunstiteadlaste Ühing. Lk 120–123.

lik pihlenelas, harilik lumimari, ruaani sirel, harilik sirel, läänepärn, põldjalakas, harilik viinapuu, harilik metsviinapuu ja ahtalehine hõbepuu.¹⁴

19. sajandi lõpust pärineb Johannes Klinge koostatud põhjalik, ligi 600 liigist andmeid sisaldav Baltikumi dendrofloora analüüs¹⁵, mis muu hulgas annab ülevaate ka parkides leiduvatest puudest. Eesti osas on analüüsi aluseks peale Klinge enda uuringute peamiselt Dietrichi 1865. aastal ilmunud ülevaade, aga ka Eesti puukoolide ja Tartu Botaanikaaia kataloogid, samuti mõisnike (A. T. von Middendorffi, E. von Siversi, W. Wiegmanni jpt) täheldused nende mõisate juurde kuuluvates parkides esinenud liikide kohta. Nimetatud analüüsis on liikide arv Dietrichi omaga võrreldes suurem, kuna analüüsiv ala hõlmab kogu Baltikumi dendrofloorat (iseäranis palju liike esineb Klinge andmetel Riias), samuti lisandus suur hulk liike Tartu Botaanikaaia analüüsi kaasamise tõttu, aga ka seetõttu, et ülevaade hõlmab suuremat arvu mõisaparkes.

Eestimaa kubermangu ning üksikute Liivimaa kubermangu mõisate parkides kasvavatest puu- ja põõsaliikidest annab ülevaate ka Friedrich Winkleri 1899. aastal koostatud „Aruanne Eestimaa Aiandusseltsi instruktori tegevusest”¹⁶. Lisaks kasvuhoonetes kasvatatavatele eksootidele toob Winkler oma aruandes välja, et nt Käreвете mõisa parki oli istutatud Eestis täiesti külmakindlad engelmanni (*Picea engelmanni* 'Glauc') ja torkavad kuused (*Picea pungens* ja *Picea pungens* 'Glauc'), Riisipere mõisa sissesõidutee servadesse olid istutatud hollandi pärnad (*Tilia X vulgaris*), Koonu mõisa pargis oli 1899. aastal ida-mariõunapuu alusele poogitud õunapuid (istutatud 200 poogitud puud), Kõltsu mõisas olid pehme rododendroni (*Rhododendron molle*) grupid, Vigalas palsaminulud (*Abies balsamea*) ning suuremõtmeline harilik elupuu (*Thuja occidentalis*).¹⁷

Kokkuvõtvalt võib öelda, et 19. sajandil domineerisid parkides pärismaised liigid: harilik vaher, harilik mänd, harilik kuusk, harilik tamm, harilik pärn, hall lepp, sanglepp, harilik kukerpuu, arukask, vaevakask, verev kontpuu, harilik sarapuu, harilik tuhkpuu, harilik kuslapuu, sinine kuslapuu, harilik toomingas, harilik türnpuu, mets-kibuvits, näärmekas kibuvits, koer-kibuvits, vesipaju, harilik künnapuu, harilik lodjapuu, harilik maavits. Samas kasvas sel ajal Eesti parkides lisaks looduslikele liikidele juba ka suur hulk võõramaiseid

14 Dietrich, A. H. (1865). Alphabetisch geordnetes Verzeichniss der Zierbäume und Stäucher, welche in den Gärten der Provinz Estland angepflanzt vollkommen etc. (Mittheilungen über die Wirksamkeit des estländischen Gartenbauvereins zu Reval. Heft II. Lk 12–47).

15 Klinge, J. (1883). Die Holzewäche von Est, Liv- und Curland. Dorpat: Verlag von C. Mattiesen.

16 Winkler, F. (1899). Bericht über die Thätigkeit des Instructors des Ehstländischen Gartenbau-Vereins. – Mittheilungen über die Wirksamkeit des Ehstländischen Gartenbau-Vereins zu Reval. Reval.

17 Samas, lk 111–115.

liike, millest enamlevinud olid harilik ja ruaani sirel, harilik hobukastan, läänepärn, suurelehine pärn, suur läätspuu, tatari kusalpuu, euroopa toompihlakas, sidrunpuu, harilik pukspuu, verev viirpuu, ahtalehine hõbepuu, siberi lehis, hõbepappel, palsamipappel, harilik robiinia, lõhnav vaarikas, punane leeder, harilik põisenelas, harilik pihlenelas, harilik metsviinapuu, harilik lumimari, harilik viirpuu, harilik ebajasmiiin, euroopa nulg ja sajalehine kibuvits. Veidi vähem leidis sel ajal parkides mägivahtrat, kuldsõstart, harilikku pööki, euroopa taralõnga, tatari vahtrat, alpi kusalpuud, engelmanni kuuske, ida-mariõunapuud jt liike. Üksikutes parkides kasvas ka torkavat kuuske, harilikku kastanit, harilikku ebatsuugat, pehmet rododendronit, palsaminulgu, harilikku elupuud, fraseri nulg, siberi nulg ja tjan-šani kuuske. Viljapuudest leidis ohtralt pirni-, õuna-, ploomi- ja kirsipuid, kasvuhoonetes kasvatati viinamarju, virsikuid, aprikoose ja orhideesid. Palju kasvatati erinevaid kibuvitsa- ja roosisorte.

Parkide liigirikkus sõltus pargi omaniku sellekohasest huvist, samuti palgalise aedniku olemasolust ning ka mõisnike omavahelistest sõprussidemetest.

Eesti parkides 20. sajandi alguses enim levinud puu- ja põõsaliigid

Kuigi parkide dendrofloora kohta pärineb andmeid juba 19. sajandist, olid mõisate, riigi ja pastoraatide pargid Eesti Vabariigi alguseni enamasti põhjalikult läbi uurimata.¹⁸ 1920.–30. aastatel tegid mõisaparkide puittaimestikku suuremaid inventeerimisi ja koostasid ülevaateid Eduard Viirok ja Arthur Hermann Rühl.¹⁹ Viirokit peetaksegi enne Teist maailmasõda silmapaistvaimaks Eesti parkide dendrofloora uurijaks,²⁰ ta inventeeris parke nii Lõuna- ja Põhja-Eestis kui ka Tallinnas. Märkimist väärivad ka Rühli koostatud põhjalik Pärnumaa parkide ülevaade²¹ ning Erik Lundströmi 14 Lõuna-Eesti pargi puittaimestikku

18 Sander, H. (2000). Ülevaade Eduard Viiroki mõningatest töödest / An Overview of Some Works of Eduard Viirok. Eesti dendrofloora uurigud V / Researches of Woody Plants of Estonia V. Tallinn. EPMÜ Metsanduslik Uurimisinstituut. Lk 5.

19 Sander, H., Paal, T. jt (2003), lk 294–295.

20 Sander, H. (2000), lk 9.

21 Rühl, A. (1926). Pärnumaal leiduvatest võõramaa puuseltsidest (Über die fremdländischen Gehölze des Kreises Pernau). Tartu Ülikooli Metsaosakonna toimetised, 9. Ülikooli Öppemetskonna väljaanne. Tartu: Trükikoda Ed. Bergmann. Lk 10.

käsitlev uurimus²². On ilmunud ülevaateid ka üksikutest parkidest, teiste hulgas Friedrich Bergi väga põhjalik ülevaade Sangaste metsas ja pargis kasvavatest liikidest²³ ning E. Lepiku ülevaade Raadi pargi dendrofloorast²⁴. Eraldi tooksin välja ka aianduse ja parkide kaitse korraldamist puudutavad Riigiparkide Valitsuse aednike referaadid aastast 1937, milles käsitleti põhjalikult parkides sel ajal leidunud puu-²⁵ ja põõsaliike²⁶ ning anti soovitusi nende kasutamiseks.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et 20. sajandi I poolel keskenduti peamiselt võõrpuuliikide uurimisele ning pärismaiste liikide esinemisele parkides nii suurt tähelepanu ei pööratud. Lisaks eespool nimetatud liikidele oli 20. sajandi alguses parkides enim järgmisi liike: okaspuudest halli nulg, engelmanni kuuske, serbia kuuske, torkavat kuuske ning tema hõbedast kultivari, halli mändi, mägimändi ning ida jugapuud, lehtpuudest oli lisandunud mitmeid kultivare ja teisendeid, Thundbergi kukerpuu, madal kask, suhkrukask, väike läätspuu, laiuv tuhkpuu, läikiv tuhkpuu, tõmbilehine viirpuu, kare deutsia, läikiv hõbepuu, pensilvaania saar, aedhortensia, kollaseõieline kusalpuu, laialehine ebajasmiiin, karvaseviljaline pappel, magus kirsipuu, amuuri toomingas, virgiinia toomingas, harilik pirnipuu, katawba rododendron, tuhkpihlakas, teravalehine enelas, jaapani enelas, värdenelas, longusõieline sirel, läiklehine pärn, kanada lodjapuu, väike igihali jpt.

Eesti parkides 20. sajandi II poolel enim levinud puu- ja põõsaliigid

20. sajandi II poolel on Eesti parkide dendrofloorat nii üle-eestiliselt, maakondade (rajoonide) kaupa kui ka üksikparkide viisi põhjalikult inventeeritud. Kõige suuremahulisemad tööd on olnud Tallinna Botaanikaaia dendroloogide korraldatud kaks üle-eestilist parkide dendrofloora inventeerimist. Esimene toimus aastatel 1954–60 ja seda toimetas Aleksei Paivel ning teine oli aastatel 1983–89 ja seda korraldasid Jüri Elliku ja Urmas Roht.²⁷

22 Lundström, E. (1922). Taimeteaduslik rännak Lõuna-Eestis. – Loodus, 4, lk 224–229; 5, lk 294–300; 6, lk 343–351.

23 Berg, F. (1924). Puuseltsid Sangaste metsas ja pargis. – Eesti Mets, 15/16, 17/18 ja 19/20.

24 Lepik, E. (1925). Raadi pargi puukond ja alataimkond. – Eesti Mets, 2. Lk 33–39.

25 Avajev, G. (1937). Eestis aklimatiseerunud puud. – Aednike tööriindelt. Riigiparkide Valitsuse aednike referaadid 1937. aasta kevadtalvel. Tallinn: Riigiparkide Valitsus. Lk 71–72.

26 Sommer, R. (1937). Sirelid, jasmiiinid ja teised ilupõõsad pargis. – Aednike tööriindelt. Riigiparkide Valitsuse aednike referaadid 1937. aasta kevadtalvel. Tallinn: Riigiparkide Valitsus. Lk 89.

27 Sander, H., Paal, T. jt (2003), lk 294–295.

Looduskaitsealuste parkide tänapäevase puittaimestiku analüüsimiseks koostati 20. sajandi II poolel läbiviidud inventuuride andmetele tuginedes ülevaatlised tabelid 304 pargi puittaimestikku kohta (vt joonist 1). Analüüsi seisukohast olulisemana tuleb märkida dendroloog Aino Aaspõllu poolt 1970.–80. aastatel tehtud looduskaitsealuste parkide dendrofloora inventeerimisi ning Jüri Elliku ja Heldur Sanderi poolt ajavahemikus 1984–95 korraldatud Virumaa puittaimede inventeerimist²⁸, Sanderi Pärnu maakonna looduskaitsealuste parkide ja puisteede inventeerimist²⁹, erinevatel aegadel Tallinna Botaanikaia poolt läbi viidud Tallinna ning Kadrioru pargi dendrofloora uuringuid ning 1970.–1980. aastatel Ü/K „Metsaprojekt” Eesti Metsakorralduskeskuse poolt tehtud parkide inventeerimisi. Nimetatud uurimused on käesoleva töö seisukohalt olulised, kuna sisaldavad andmeid mitte vaid parkides esinevatest võõrliikidest, vaid ka seal leiduvate pärismaiste liikide esinemise kohta.

Joonis 1. Analüüsi kaasatud Eesti parkide asukohad

28 Elliku, J., Sander, H. (1996). Virumaa võõramaiste puittaimede kommenteeritud nimestik. Tallinn. Tallinna Botaanikaiaed. Lk 5.

29 Sander, H. (1996). Pärnu maakonna ja linna ning Sindi linna looduskaitsealuste parkide ja puisteede ülevaade ning puittaimestiku nimestik. Lepingulise töö käsikiri. Keskkonnaministeerium, Pärnu Maavalitsuse Keskkonnaamet, Tallinna Botaanikaiaed. Tallinn. Käsikiri.

Analüüsi alusel toodi välja Eesti parkidele iseloomulikumat liigid. Okaspuudest leidis uuritud parkides kõige enam pärismaist harilikku kuuske (87 %-s analüüsitud parkidest). Ka teisi kolme Eestis looduslikult kasvavat okaspuuliiki leidis rohkem kui 10 %-s analüüsitud parkidest (vastavalt harilikku mändi 51 %-s, harilikku kadakat 15 %-s ja harilikku jugapuud 12 %-s parkidest). Võõrliikidest olid kõige enam esindatud harilik elupuu (66 %-s), euroopa lehis (64 %-s) ja siberi nulg (55 %-s). Rohkem kui igas kümnendas pargis leidis 21 liiki okaspuid.

Lehtpuudest olid uuritud looduskaitsealustes parkides enim levinud harilik vaher (95 %-s analüüsitud parkidest), harilik saar (93 %-s), harilik tamm (92 %-s), harilik pärn (91 %-s), harilik jalakas (86 %-s), arukask (82 %-s), harilik toomingas (77 %-s) ja harilik pihlakas (76 %-s). Järgnesid rohkem kui pooltes parkides esinenud raagremmelgas, hall lepp, harilik haab ja harilik türnpuu. Rohkem kui veerandis analüüsitud parkides esines pärismaiseid liike hõberemmelgat, sangleppa ja rabedat remmelgat. Mittlooduslikest liikidest oli esimesel kohal aed-õunapuu, mida leidis veidi enam kui pooltes analüüsitud parkides, järgnesid suurelehine pärn, hall päklikpuu, hõbehaab, saarvaher ja tatari vaher ning läänepärn, mida leidis rohkem kui 20 %-s analüüsitud parkidest. Rohkem kui igas 10. pargis leidis 41 liiki lehtpuid, millest 23 liiki esinevad Eestis looduslikult.

Lehtpõõsastest on analüüsitud looduskaitsealustes parkides kõige enam võõrliike: harilikku sirelit (90 %-s analüüsitud parkidest), suurt läätspuud (80 %-s), harilikku ebajasmiiini (71 %-s), punast leedrit (63 %-s), taraenelat (57 %-s), pihlenelat (56 %-s), harilikku lumimarja (55 %-s), punast sõstart (51 %-s) ja tatari kuslapuud (45 %-s). Looduslikest liikidest on esimese 10 enim levinu hulgas ainult kaks: harilik sarapuu (64 %-s analüüsitud parkidest) ning mage sõstar (52 %-s). Rohkem kui 20 %-s analüüsitud parkidest esineb pärismaistest lehtpõõsastest veel harilikku kikkapuud, harilikku kukerpuud, musta sõstart, harilikku vaarikat, koer-kibuvitsa, harilikku lodjapuud ning harilikku kibuvitsa. Rohkem kui igas 10. pargis leidis 49 lehtpõõsaliiki, neist Eestis looduslikult esinevaid ainult 14.

Tehtud analüüs kinnitas artikli alguses esitatud väidet, et Eesti pargid on valdavalt rajatud pärismaistest liikidest. Kümnest sagedaimini esinevast lehtpuuliigist kasvas 9 Eestis looduslikult. Lehtpõõsaste puhul oli olukord aga sootuks vastupidine ning 10 enim levinud lehtpõõsaliigi seas kasvas ainult 2 liiki Eestis looduslikult.

Järeldused

Erinevatel perioodidel parkides enim esinenud liikide väljaselgitamise tulemusena tehti järeldus, millised liigid on läbi ajaloo olnud Eesti parkidele kõige iseloomulikumad. Koostati soovituslik nimekiri liikidest, mida kasutada parkide restaureerimisel. Nimekirja koostamisel võeti aluseks töös kasutatud kirjalikud allikad ning 19. sajandi II poolel ning 20. sajandi I ja II poolel tehtud inventuuride tulemused, millest selgusid parkides kõige sagedamini esinenud liigid. Viimase perioodi puhul arvestati üksnes liike, mida leidis rohkem kui 5 %-s analüüsitud parkidest, sest väiksema esinemissagedusega liigid ei oma käesolevas töös, mille eesmärgiks on luua Eesti parkides sagedaimini esinevate liikide nimekiri, erilist tähtsust. Liikide nimekirja koostamisel oli kriteeriumiks, et see liik oleks parkides kasvanud ajalooliselt ning kasvaks ka tänapäeval (viimasel juhul rohkem kui 5 %-s analüüsitud parkidest). Sel viisil moodustus soovituslik nimekiri liikidest, mida kasutada parkide restaureerimisel (*-ga tähistatud liigid on pärismaised).

OKASPUUD

Abies alba – euroopa nulg
Abies balsamea – palsaminulg
Abies sibirica Ledeb. – siberi nulg
 **Juniperus communis* L. – harilik kadakas
Larix decidua Mill. – euroopa lehis
Larix sibirica (Münchh.) – siberi lehis
 **Picea abies* (L.) Karst. – harilik kuusk
Picea glauca (Moench) Voss – kanada kuusk
Pinus cembra L. – alpi seedermand
Pinus cembra L. *sibirica* – alpi seedermandi teisend
Pinus strobus L. – valge mänd
 **Pinus sylvestris* L. – harilik mänd
 **Taxus baccata* L. – harilik jugapuu
Thuja occidentalis L. – harilik elupuu

LEHTPUUD ja -PÕÕSAD

Acer campestre L. – põldvaher
Acer negundo L. – saarvaher
 **Acer platanoides* L. – harilik vaher
Acer pseudoplatanus L. – mägivaher
Acer saccharinum L. – hõbevaher

Acer tataricum L. – tatari vaher
Aesculus hippocastanum L. – harilik hobukastan
 **Alnus glutinosa* (L.) Gaertn. – sanglepp
 **Alnus incana* (L.) Moench – hall lepp
Amelanchier spicata (Lam.) K. Koch – tähk-toompihlakas
 **Berberis vulgaris* L. – harilik kukerpuu
 **Betula pendula* Roth – arukask
 **Betula pubescens* Ehr. – sookask
Buxus sempervirens L. – harilik püksipuu
Caragana arborescens Lam. – suur läätspuu
Chaenomeles japonica (Thunb.) Lindl. ex Spach – jaapani ebaküdoonia
Cornus alba L. – siberi kontpuu
 **Cornus sanguinea* L. – verev kontpuu
 **Corylus avellana* L. – harilik sarapuu
 **Crataegus monogyna* Jacq. emend. Lindm. – üheemakaline viirpui
Crataegus sanguinea Pall. – verev viirpui
 **Daphne mezereum* L. – harilik näsiniin
 **Euonymus europaea* L. – harilik kikkapuu
Fagus sylvatica L. – harilik pöök
 **Fraxinus excelsior* L. – harilik saar
Hippophae rhamnoides L. – harilik astelpaju
Hydrangea arborescens L. – puishortensia
Juglans mandshurica Maxim. – mandžuuria pähkliipuu
Laburnum alpinum Mill. – alpi kuldvihm
Ligustrum vulgare L. – harilik liguster
 **Lonicera caerulea* L. – sinine kuslapuu
Lonicera caprifolium L. – lõhnav kuslapuu
Lonicera tatarica L. – tatari kuslapuu
 **Lonicera xylosteum* L. – harilik kuslapuu
Mahonia aquifolium (Pursh) Nutt. – läiklehine mahoonia
 **Malus sylvestris* Mill. – mets-õunapuu
Parthenocissus quinquefolia (L.) Planch. emend. Rehd. – harilik metsviinapuu
Phellodendron amurense Rupr. – amuuri korgipuu
Philadelphus coronarius L. – harilik ebajasmiin
Physocarpus opulifolius (L.) Maxim. – harilik põisenelas
Populus alba L. – hõbehaab
Populus balsamifera – palsami pappel
Populus nigra L. – must pappel
 **Populus tremula* L. – harilik haab

Prunus cerasus L. – hapu kirsipuu
 **Prunus padus* L. – harilik toomingas
 **Quercus robur* L. – harilik tamm
 **Ribes alpinum* L. – mage sõstar
Ribes aureum Pursh – kuldsõstar
Robinia pseudoacacia L. – harilik robiinia
 **Rosa canina* L. – koer-kibuvits
 **Rosa majalis* J. Herrm. emend. Mansf. – mets-kibuvits
Rosa pimpinellifolia L. – näärelehine kibuvits
Rubus odoratus L. – lõhnav vaarikas
Sambucus racemosa L. – punane leeder
Sorbaria sorbifolia (L.) A. Braun – harilik pihlenelas
 **Sorbus aucuparia* L. – harilik pihlakas
 **Sorbus intermedia* (Ehrh.) Pers. – pooppuu
Spiraea chamaedryfolia L. emend. Jacq. – taraenelas
Spiraea salicifolia L. – pajulehine enelas
Symphoricarpos albus (L.) S. F. Blake – harilik lumimari
Syringa josikaea Jacq.f. ex Rchb. – ungari sirel
Syringa vulgaris L. – harilik sirel
 **Tilia cordata* Mill. – harilik pärn
Tilia platyphyllos Scop. – suurelehine pärn
Tilia x vulgaris Hayne – läänepärn
 **Ulmus glabra* Huds. emend. Moss – harilik jalakas
 **Ulmus laevis* Pall. – künnapuu
Viburnum lantana L. – villane lodjapuu
 **Viburnum opulus* L. – harilik lodjapuu

Samas tuleb rõhutada, et see nimekiri on üksnes soovituslik ning igale pargile tuleb alati läheneda individuaalselt, just selle pargi väärtust, ajalugu, liigikoosseisu, asukohta jms silmas pidades. Juhul, kui on säilinud ajaloolist plaanimaterjali, liiginimekirju, fotosid, jooniseid jm dokumente, mis võivad pargis ajalooliselt esinenud liikide väljaselgitamisele (lisaks tänapäevasele dendrofloora inventeerimisele) kaasa aidata, siis tuleb eelkõige lähtuda nendest allikatest. Samuti tuleb arvestada, et nimekirja koostamisel ei ole arvesse võetud puittaimede dendropatoloogilisi probleeme, mis mõjutavad tänapäeval oluliselt mõnede liikide kasutamise võimalikkust. Eespool toodud nimekiri on abistavaks materjaliks juhul, kui ajaloolisi dokumente säilinud ei ole. Lisaks sellele tuleb arvestada ka asjaoluga, et parkides on puuliikide valikul läbi aegade kõige olulisem kriteerium olnud nende esteetiline ning pargikujunduslik väärtus.

Kirjandus

- Abner, O. (2006). Naturaliseerunud ja metsistunud liikidest Põhja- ja Loode-Eesti kaitstavates parkides. – Tallinna Botaanikaüü uurimused IV. Taim ja inimene. 45 aastat Tallinna Botaanikaüü. Koost S. Liiv, keeleline toim I. Jeletsky. Tallinn. Tallinna Botaanikaüü. Lk 50.
- Avajev, G. (1937). Eestis aklimatiseerunud puud. – Aednike tööriist. Riigiparkide Valitsuse aednike referaadid 1937. aasta kevadtalvel. Tallinn: Riigiparkide Valitsus. Lk 71–72.
- Berg, F. (1924). Puuseltsid Sangaste metsas ja pargis. – Eesti Mets, 15/16, 17/18 ja 19/20.
- Dietrich, A. H. (1865). Alphabetisch geordnetes Verzeichniss der Zierbäume und Stäucher, welche in den Gärten der Provinz Estland angepflanzt vollkommen etc. (Mitteilungen über die Wirksamkeit des estländischen Gartenbauvereins zu Reval. Heft II. Lk 12–47).
- Eesti pargid I (2007). Tallinn: Keskkonnaministeerium, Muinsuskaitseamet, Varrak. Lk 119.
- Elliku, J., Sander, H. (1996). Virumaa võõramaiste puittaimede kommenteeritud nimestik. Tallinn: Tallinna Botaanikaüü. Lk 5.
- Hein, A. (2007). Aed ja aeg. – Eesti pargid I. Tallinn: Keskkonnaministeerium, Muinsuskaitseamet, Varrak. Lk 35.
- Kalm, M. (2007). Ilus ja härrandlik Eesti. – Kunstiteaduslikke Uurimusi / Studies on Art and Architecture / Studien für Kunstwissenschaft 2007/3 [16]. Tallinn: Eesti Kunstiteadlaste Ühing. Lk 120–123.
- Klinge, J. (1883). Die Holzwäche von Est-, Liv- und Curland. Dorpat: Verlag von C. Matthesen.
- Kukk, T. (1999). Eesti taimestik. Tartu-Tallinn. Lk 56.
- Lepik, E (1925). Raadi pargi puukond ja alataimkond. – Eesti Mets, 2. Lk 33–39.
- Lundström, E. (1922). Taimeteaduslik rännak Lõuna-Eestis. – Loodus, 4, lk 224–229; 5, lk 294–300; 6, lk 343–351.
- Paivel, A. (1960). Haljastamiseks sobivaid võõrpuuliike ENSV-s. – Linnade ja asulate haljastamine. Toim S. Sündema. Tallinn: ENSV Teaduste Akadeemia Eksperimentaalbioloogia Instituut. Lk 70–71.
- Rühl, A. (1926). Pärnumaal leiduvatest võõramaa puuseltsidest. (Über die fremdländischen Gehölze des Kreises Pernau.) Tartu Ülikooli Metsaosakonna toimetised, 9. Ülikooli Õppe-metsakonna väljaanne. Tartu: Trükikoda Ed. Bergmann. Lk 10.
- Sander, H. (1996). Pärnu maakonna ja linna ning Sindi linna looduskaitsealuste parkide ja puisteede ülevaade ning puittaimestiku nimestik. Lepingulise töö käsikiri. Keskkonnaministeerium, Pärnu Maavalitsuse Keskkonnaamet, Tallinna Botaanikaüü. Tallinn. Käsikiri.
- Sander, H. (2000). Ülevaade Eduard Viiroki mõningatest töödest / An Overview of Some Works of Eduard Viirok. Eesti dendrofloora uurigud V / Researches of Woody Plants of Estonia V. Tallinn: EPMÜ Metsanduslik Uurimisintituut. Lk 5.
- Sander, H., Paal, T., Meikar, T. jt (2003). Eesti pargid maastiku ja taimestiku liigirikkuse mitmekesisustajana. – Eesti ökoloogia globaliseeruv maailmas. Eesti IX ökoloogiakonverents 11.–12. juuni 2003. Toim T. Frey, Teadusühing IM Saare. Tartu. Lk 294.

Sinijärv, U., Konsa, S., Lootus, K. (2001). Soovitusi ajalooliste parkide hooldamiseks ja taastamiseks. Keskkonnaministeerium. Lk 2.

Sommer, R. (1937). Sirelid, jasmiinid ja teised ilupõõsad pargis. – Aednike tööriindelt. Riigiparkide Valitsuse aednike referaadid 1937. aasta kevadtalvel. Tallinn: Riigiparkide Valitsus. Lk 89.

Tamm, H. (1988). Kadriorg. Loss ja park. Tallinn: Valgus. Lk 114.

Winkler, F. (1899). Bericht über die Thätigkeit des Instructors des Ehstländischen Gartenbau-Vereins. – Mittheilungen über die Wirksamkeit des Ehstländischen Gartenbau-Vereins zu Reval. Reval.

Woody plants in Estonian parks under nature protection in the 19th – 21st century. A list of recommended plant species for restored historical parks

Piret Palm

The article is based on the master's thesis entitled "Woody plants in Estonian parks under nature protection in the 19th – 21st century" and it looks at one important component of parks – their building blocks, that is, a diverse range of woody plants, giving an overview of their existence in Estonian parks under nature protection over the centuries as well as of the modern varieties of trees and shrubs most frequently used in parks. It also includes a list of the species recommended for landscaping restored parks. Estonian parks have been established by using mainly the native varieties of trees and shrubs that are most suitable for our landscape or climate. Many parks consist of natural groves shaped by cutting and replanting. In the 19th century, when more information about the flora of the new regions was available, many different varieties of trees and shrubs were introduced in the parks of Europe. As the number of native Estonian varieties of trees and shrubs is not very large (89 species of trees, shrubs and dwarf shrubs), and there was an attempt to follow the general tendency in Europe, the cultivated or improved varieties of native species as well as foreign species were planted in our parks in large numbers for landscaping and aesthetic purposes or, sometimes, for establishing an arboretum.

By today many parks have reached the stage of maturity, with the original plants being 100 to 150 years old, and some parks are growing wild. While renovating and restoring parks, it is very important to find out what varieties of plants there were originally. According to Article 12 of the Florence Charter: 'Those species of trees, shrubs, plants and flowers to be replaced periodically must be selected with regard for established and recognized practice in each botanical and horticultural region, and with the aim to determine the species initially grown and to preserve them'.

The aim of the study was to identify what have been the most popular species in our parks at different periods and, on that basis, a list was drawn that features the most characteristic varieties in Estonian parks. The species on the list are recommended to be used for landscaping the restored parks, especially in cases when no historical documents have been preserved.

